

Γλωσσομάθεια και μεταφραστικές δεξιότητες

Φρειδερίκη Μπατσαλιά

Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Στο: Οι μεταφραστικές Σπουδές σήμερα. Πρακτικά Ημερίδας. Επιμέλεια: Φρ. Μπατσαλιά, Μ. Σιδηροπούλου, Αν. Αντωνοπούλου. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Διαπαιστησιακό-Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Αθήνα 2010, σελ. 69-76

Περίληψη

Η μετάφραση απαιτεί συγκεκριμένες δεξιότητες, οι οποίες διαφοροποιούνται από εκείνες που επαρκούν, προκειμένου ένας γλωσσομαθής να προβεί στη διαμεσολάβηση πληροφοριών που διατυπώθηκαν σε άλλη γλώσσα. Οι μεταφραστικές αυτές δεξιότητες συνδέονται άμεσα με τη μεταφραστική διαδικασία, η οποία οριοθετείται ως προς τη διαμεσολαβητική χρήση της γλώσσας.

Λέξεις- κλειδιά: μετάφραση, μεταφρασιμότητα, μεταφραστικές δεξιότητες, διαμεσολάβηση.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα αναφερθώ σε ένα θέμα που ενδιαφέρει πολλούς από εμάς που ασχολούμαστε με ζητήματα Μεταφρασεολογίας: τη σχέση γλωσσομάθειας και μεταφραστικών δεξιοτήτων.

Αφετηρία για την ενασχόλησή μου με αυτό το θέμα υπήρξε το ερώτημα εάν και κατά πόσον η γλωσσομάθεια εκτός από αναγκαία είναι και ικανή συνθήκη προκειμένου κάποιος να λειτουργήσει ως μεταφραστής.

Πολλοί θεωρούν, εσφαλμένως, όπως θα επιχειρήσουμε να τεκμηριώσουμε, ότι κάθε γλωσσομαθής μπορεί να μεταβιβάσει νοήματα και έννοιες από τη μια γλώσσα σε μια άλλη. Βεβαίως και δεν νοείται μεταφραστής, που να μην είναι γλωσσομαθής. Η μετάφραση, όμως, δεν συνιστά μια απλή μεταφορά πληροφοριών και νοημάτων από μια γλώσσα σε κάποια άλλη, αλλά απαιτεί την ανάπτυξη και καλλιέργεια δεξιοτήτων, οι οποίες δεν εμπεριέχονται αυτονόητα, ούτε και σε ένα ακόμη άριστο επίπεδο γλωσσομάθειας.

Υιοθετώντας μια πραγματολογική θεώρηση της γλώσσας,¹ αντιλαμβανόμενοι δηλαδή το γλωσσικό σύστημα ως εργαλείο, ως μέσον για την επίτευξη επικοινωνιακών στόχων μεταξύ ατόμων που δρουν εντός συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου, μπορούμε να διακρίνουμε διάφορα είδη χρήσεων της γλώσσας:²

- πληροφοριακή (πρόσληψη, αξιοποίηση ή/και μετάδοση ποικίλων πληροφοριών από ένα γραπτό ή προφορικό κείμενο),
- διαπροσωπική (δημιουργία και διατήρηση κοινωνικής επαφής, όπως και συμμετοχή σε κοινωνικά δρώμενα),
- δημιουργική (παράγωγή λόγου με τρόπο πρωτότυπο, ο οποίος αποτυπώνει προσωπικές επιλογές ή/και στάσεις του χρήστη) και
- διαμεσολαβητική, όπου διακρίνουμε:

¹ Austin, J. L., 1962, Searle, J. R., 1971, .

² Συμβούλιο της Ευρώπης, 2001. Ως προς τις επικοινωνιακές δεξιότητες που απαιτούνται, προκειμένου να χειρίζεται κανείς όλα τα ανωτέρω είδη, βλ. ενδεικτικά Hawkins, E., 1984, Batsalia F., 1999 και Gnutzmann, C., 2003.

- μετάδοση νοήματος ή πληροφορίας που αποτυπώνεται με τη μορφή εικόνας, σχεδιαγράμματος, πίνακα, κλπ. και απόδοση του νοήματος αυτού ή της πληροφορίας αυτής με μορφή κειμένου και αντίστροφα, δηλαδή μετατροπή σε εικόνα, σχεδιάγραμμα ή πίνακα των πληροφοριών που περιλαμβάνονται σε κείμενο,
- μετάδοση νοημάτων τα οποία εκφράζονται μέσω μιας γλωσσικής ποικιλίας ή υφολογικής εκδοχής με κάποια άλλη,
- μετάδοση νοημάτων τα οποία εκφράζονται μέσω ενός κώδικα ή καναλιού επικοινωνίας μέσω ενός άλλου, π.χ. με αποκρυπτογράφηση και απομαγνητοφώνηση αντίστοιχα, καθώς και
- μετάδοση είτε γενικού νοήματος, είτε συγκεκριμένης πληροφορίας ή έννοιας από μία γλώσσα σε μίαν άλλη.

Από τα παραπάνω ήδη διαφαίνεται ότι ένας γλωσσομαθής βεβαίως και αποκτά τις δεξιότητες εκείνες που του επιτρέπουν να μεταφέρει νοήματα και πληροφορίες από μια γλώσσα σε μια άλλη, εφόσον αναπτύσσει την ικανότητα να προβαίνει και σε διαμεσολαβητική χρήση της γλώσσας.

Έτσι, μπορούμε να ζητήσουμε από έναν γλωσσομαθή να μας μεταφράσει π.χ. τις οδηγίες χρήσης του πλυντηρίου που έχουν συνταχθεί σε άγνωστη για μας γλώσσα, προκειμένου εμείς να μπορέσουμε να το χρησιμοποιήσουμε. Σε αντίθεση, όμως, με τον μεταφραστή, ο γλωσσομαθής δεν έχει ως πρωτεύοντα επικοινωνιακό του στόχο την πιστή μεταφορά του πρωτογενούς κειμένου, αλλά την ικανοποίηση του δικού μας αιτήματος. Έτσι, «νομιμοποιείται» να επιλέξει εκείνες τις πληροφορίες του πρωτοτύπου, που εκτιμά ότι μας ενδιαφέρουν και να παραβλέψει όσες εκτιμά ότι δεν χρειαζόμαστε. Έτσι, δεν θα μας μεταφράσει π.χ. τις οδηγίες εγκατάστασης και σύνδεσης του πλυντηρίου.

Ο γλωσσομαθής, λοιπόν, χρησιμοποιεί τη γλωσσομάθειά του προκειμένου να αναπτύξει τις όποιες επικοινωνιακές του δεξιότητες σαν να λειτουργούσε εντός διμερούς επικοινωνιακού πλαισίου και μεταβιβάζει από τις πληροφορίες του πρωτοτύπου κειμένου όσες εκτιμά ότι θα συνεισφέρουν στην επίτευξη του δικού του επικοινωνιακού στόχου: να ανταποκριθεί στο αίτημά μας να κατανοήσουμε τον τρόπο χρήσης του πλυντηρίου.

Συνεπώς, σε περιπτώσεις διαμεσολάβησης,³ το πρωτότυπο κείμενο συνιστά πληροφοριακό υλικό με το οποίο εμμέσως διευρύνεται το πεδίο γνώσεων του γλωσσομαθούς ο οποίος και επιλέγει ποιες από αυτές τις γνώσεις θα εκφέρει στην άλλη γλώσσα με εκείνα τα γλωσσικά μέσα, τα οποία εκτιμά ότι ανταποκρίνονται στην συγκεκριμένη επικοινωνιακή κατάσταση, στην οποία μετέχει ως ισότιμο μέρος και την οποία συνδιαμορφώνει.

Κατά τη μετάφραση, όμως, όπως και κατά τη διερμηνεία, ο μεταφραστής ή ο διερμηνέας οφείλουν να δρουν διαφορετικά:⁴

Ενώ κατά τη διαμεσολάβηση, ο γλωσσομαθής καλείται να κινηθεί εντός μιας επικοινωνιακής κατάστασης, στην οποία αξιοποιεί γνώσεις και πληροφορίες που ο ίδιος επέλεξε από το πρωτότυπο κείμενο, ο μεταφραστής και ο διερμηνέας πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν, να κατανοούν και να παραγάγουν λόγο γραπτό ή προφορικό που να συνάδει με τις συνθήκες παραγωγής του, όπως π.χ. η σχέση που έχουν τα άτομα που επικοινωνούν – αν δηλαδή είναι σχέση τυπική ή σχέση οικειότητας, αν πρόκειται για άτομα διαφορετικής ηλικίας, φύλου, κοινωνικής τάξης ή θέσης, για άτομα που έχουν κοινές ή διαφορετικές γνώσεις και πολιτισμικό υπόβαθρο, κλπ. Επίσης πρέπει να ληφθούν υπόψη παράγοντες όπως το είδος της κοινωνικής δραστηριότητας στην οποία εμπλέκονται οι συνδιαλεγόμενοι καθώς και το συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον επικοινωνίας.

Προκειμένου ο μεταφραστής να μπορέσει να ανταποκριθεί επιτυχώς στις παραμέτρους αυτές, πρέπει να είναι σε θέση αφενός να αναγνωρίζει τα γλωσσικά στοιχεία με τα οποία αυτές εκφράζονται στη γλώσσα-πηγή και αφετέρου να επιλέξει από τη γλώσσα-στόχο εκείνα τα γλωσσικά μέσα, με τα οποία εκφέρονται στην άλλη γλωσσική κοινότητα οι παράμετροι αυτές αντίστοιχα και ισοδύναμα.

Στο σημείο αυτό θέλουμε να τονίσουμε ότι ο υπερκείμενος επικοινωνιακός σκοπός του μεταφραστή (όπως και του διερμηνέα) είναι η επίτευξη επικοινωνίας μεταξύ χρηστών διαφορετικών γλωσσών. Ο μεταφραστής και ο διερμηνέας δεν θα εμπλέξουν τυχόν προσωπικό επικοινωνιακό στόχο, όσο και αν αυτό μερικές φορές είναι δύσκολο. Είναι διάυλοι, δημιουργικοί (καθώς επιλέγουν

³ Η διαφορά μεταξύ διαμεσολάβησης και μετάφρασης / διερμηνείας εκτίθεται αναλυτικά στο Μπαταλιά, Φ. (υπό έκδοση).

⁴ Βλ. Μπαταλιά, Φ. / Ε. Σελλά-Μάτζη, 1997.

τα κατά την άποψή τους ενδεδειγμένα γλωσσικά μέσα), αλλά υπηρετούν τον επικοινωνιακό σκοπό του πρωτοτύπου.

Έτσι, ο μεταφραστής κινείται εντός δύο συγκεκριμένων ορίων:⁵ αφενός οφείλει να αναγνωρίσει τον επικοινωνιακό σκοπό του πρωτοτύπου και τα γλωσσικά μέσα, με τα οποία ο συντάκτης του πρωτοτύπου επιδιώκει την επίτευξη του στόχου αυτού και αφετέρου οφείλει να λάβει υπόψη του τις επικοινωνιακές συνθήκες εντός των οποίων θα λειτουργήσει το μετάφρασμα.

Αυτά τα όρια προσδιορίζουν και τις δεξιότητες εκείνες τις οποίες οφείλει να διαθέτει ένας μεταφραστής και οι οποίες δεν έχουν σχέση αποκλειστικά και μόνο με το όποιο επίπεδο γλωσσομάθειας. Η αναγνώριση του επικοινωνιακού σκοπού ενός κειμένου, ο προσδιορισμός του πλαισίου εντός του οποίου θα αναγνωστεί το μετάφρασμα και η επίγνωση τυχόν επιπρόσθετων πληροφοριών (ή και αφαίρεση πληροφοριών) που απαιτούνται για να γίνει κατανοητό το πρωτότυπο σε μια άλλη γλωσσική κοινότητα, δεν είναι δεξιότητες που κατέχει κανείς εάν είναι απλώς γλωσσομαθής.⁶ Ενδεικτικά αναφέρομαι σε περιπτώσεις συνυποδηλώσεων: η λέξη «όχι», ως άρνηση, μπορεί αδιαμφισβήτητα να μεταφραστεί από έναν γλωσσομαθή, η μεταφορά σε ξένη γλώσσα, όμως, της έννοιας «Επέτειος του ΟΧΙ» απαιτεί μεταφραστική δεξιότητα, ώστε να αποδοθεί επιτυχώς το νόημά της.

Πριν αναφερθούμε στις μεταφραστικές δεξιότητες, να επισημάνουμε ότι η μεταφραστική δραστηριότητα, κατά κοινή ομολογία, συνιστά μια επίπονη, πολυεπίπεδη και δημιουργική γλωσσική πάλη με στόχο ένα δευτερογενές κείμενο, ισοδύναμο όμως σε όλα του τα επίπεδα με το πρωτότυπο. Γι' αυτό δεν είναι άξιο απορίας το ότι η μετάφραση δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως τεχνική αλλά ως τέχνη, ως πνευματική σύλληψη υψηλής αισθητικής και εντέλει ως λογοτεχνική δημιουργία.

Η σχετική βιβλιογραφία⁷ επισημαίνει τα προβλήματα της μετάφρασης δίδοντας μεγάλη έμφαση στη σπουδαιότητα και τον κεντρικό ρόλο που παίζουν οι συνθήκες επικοινωνίας στην ερμηνεία του όποιου μηνύματος.

Επίσης, όλοι οι ερευνητές προσπαθούν να φωτίσουν το ακανθώδες ζήτημα της «μεταφρασιμότητας» ή κατά άλλους του «αμετάφραστου», οι περισσότεροι ωστόσο κλίνουν σαφώς υπέρ του εφικτού της μετάφρασης: Εάν επεκταθεί η αρχή του «αυθαιρέτου του γλωσσικού σημείου» εκτός των ορίων της ελάχιστης σημασιολογικής μονάδας και συμπεριλάβει ολόκληρη τη φράση ή ακόμη το μήνυμα ως όλον, τότε αποδεικνύεται πειστικά και τεκμηριωμένα ότι όσο υπάρχουν κοινές ή έστω παρόμοιες καταστάσεις στους δύο πολιτισμούς υπάρχει και η δυνατότητα της μετάφρασης, ανεξαρτήτως του εάν υπάρχουν αναλογίες ή όχι στο σύστημα των δύο γλωσσών.

Ως προς τις μεταφραστικές προσεγγίσεις, διακρίνονται δύο μεγάλες κατηγορίες: στην πρώτη περίπτωση ο μεταφραστής προσπαθεί να μεταφέρει τον συγγραφέα του κειμένου της γλώσσας-πηγής στον κόσμο της γλώσσας-στόχου, στην δε άλλη να μεταφέρει τον αναγνώστη στον κόσμο της γλώσσας-πηγής. Κάθε τρόπος είναι βέβαια θεμιτός, αρκεί να είναι και εναρμονισμένος με το προς μετάφραση κείμενο. Εάν, όμως, κατορθώσουμε ως μεταφραστές να αποδώσουμε το πρωτότυπο χωρίς την παραμικρή ξενικότητα ως προς τα γλωσσικά μέσα που επιλέγουμε και να δημιουργήσουμε στον αναγνώστη την αίσθηση ότι το κείμενο έχει συλληφθεί και συνταχθεί στη γλώσσα-στόχο, τότε, όπως παρατηρεί ο George Mounin, με την ζωντάνια έκφρασης που τον χαρακτηρίζει, πραγματώνουμε κατά κάποιον τρόπο τις φιλοδοξίες των «ωραίων απίστων», χωρίς όμως να διαπράττουμε την απιστία.

Με βάση τα παραπάνω, θεωρούμε ότι, προκειμένου να εκπαιδευτεί ένας γλωσσομαθής και να γίνει μεταφραστής, θα πρέπει να αναπτύξει τις ακόλουθες δεξιότητες, οι οποίες δεν κατακτώνται μέσω της έστω και τέλει εκμάθησης μιας οποιασδήποτε γλώσσας:⁸

⁵ Βλ. Μπαταλιά, Φ. / Ε. Σελλά-Μάζη, 1997.

⁶ Ο γλωσσομαθής στοχεύει στη χρήση των γλωσσών εντός επικοινωνιακών συνθηκών στις οποίες μετέχει ο ίδιος ως ισότιμο μέρος. Οπότε δεν καλλιεργούνται εντός του πλαισίου αυτού οι ανωτέρω δεξιότητες. Ο μεταφραστής, όμως, έχει διδαχθεί κατά τη διάρκεια των σπουδών του τρόπους ώστε να καθίσταται ικανός προκειμένου να ανταποκριθεί σε αυτά τα αιτήματα. Οι ικανοί μεταφραστές, που δεν έχουν λάβει σχετικά μαθήματα, κατακτούν μέσα από επίπονη και πολυετή τριβή με το αντικείμενο τις δεξιότητες που τους επιτρέπουν να εφαρμόσουν την εμπειρικά αποκτηθείσα σχετική γνώση στη διαδικασία της μετάφρασης. Βλ. Μπαταλιά, Φ., 2000.

⁷ Βλ. Prunk, E. 2007.

⁸ Οι δεξιότητες αυτές προκύπτουν από σχετική ανάλυση (βλ. Μπαταλιά, Φ. / Ε. Σελλά-Μάζη 1997) των βημάτων που απαιτούνται ώστε να επιτευχθεί επιτυχής μετάβαση από ένα πρωτότυπο κείμενο σε ένα

1. αναγνώριση, μέσω ανάλυσης και ερμηνείας, του επικοινωνιακού σκοπού του πρωτοτύπου συνολικά και των επί μέρους μεταφραστικών ενοτήτων,
2. αναγνώριση, μέσω ανάλυσης, όλων των εν δυνάμει ερμηνειών του πρωτοτύπου συνολικά και των επί μέρους μεταφραστικών ενοτήτων,
3. ικανότητα επανασύλληψης των νοημάτων του πρωτοτύπου εντός των δεδομένων της γλωσσικής κοινότητας της γλώσσας-στόχου,
4. ικανότητα διερεύνησης του γλωσσικού συστήματος της γλώσσας-στόχου για να αποδώσει σε επίπεδο ομιλίας όλα τα εν δυνάμει νοήματα, όλες τις εν δυνάμει ερμηνείες του πρωτοτύπου και
5. ικανότητα χειρισμού της γλώσσας-στόχου με τέτοιον τρόπο, ώστε οι λεξιλογικές, μορφολογικές, συντακτικές και υφολογικές επιλογές να είναι εναρμονισμένες με εκείνες τις συμβάσεις, που διέπουν στη γλώσσα-στόχο το συγκεκριμένο είδος κειμένου.

Θεωρούμε δηλ. τη μετάφραση ως μετάβαση από το επίπεδο ομιλίας της γλώσσας-πηγής στο επίπεδο ομιλίας της γλώσσας-στόχου, μέσω σύγκρισης μεταφραζόμενης και μεταφράζουσας γλώσσας.

Συνοψίζοντας, θέλω να τονίσω ότι η μετάφραση και η διερμηνεία είναι επικοινωνιακές διαδικασίες, στις οποίες ο επικοινωνιακός σκοπός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με το πρωτότυπο, ενώ παράλληλα απαιτούν την ανάπτυξη συγκεκριμένων δεξιοτήτων, οι οποίες δεν αποκτώνται αυτόματα και αυτονόητα κατά την εκμάθηση μιας γλώσσας. Κατά συνέπεια, ο μεταφραστής είναι το άτομο που διαθέτει τα εργαλεία εκείνα, που θα του επιτρέψουν να γίνει γέφυρα μεταξύ του κόσμου που εκφράζεται μέσω της γλώσσας-πηγής και του κόσμου που εκφράζεται μέσω της γλώσσας-στόχου.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Austin, J. L. 1962. *How to do things with Words*, Oxford: Oxford University Press.
- Batsalia F. 1999. *Der semiotische Rhombus. Ein handlungstheoretisches Konzept zu einer konfrontativen Pragmatik*, Athen: Praxis.
- Gnutzmann, C. 2003. "Language Awareness, Sprachbewusstheit, Sprachbewusstsein", στο K.-R. Bausch & H. Christ & H.-J. Krumm (Hrsg.) *Handbuch Fremdsprachenunterricht*, 335-339, Tübingen: A. Francke (Uni-Taschenbücher).
- Hawkins, E. 1984. *Awareness of Language: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Prunk, E. 2007. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft*. Tübingen: Frank & Timme.
- Searle, J. R., 1971. *The Philosophy of Language*, Oxford: Oxford University Press.

Ελληνική βιβλιογραφία

- Μπατσαλιά, Φ., (υπό έκδοση), «Διαμεσολάβηση: ούτε Μετάφραση, ούτε Διερμηνεία», στο *Ο ρόλος της μετάφρασης και της διερμηνείας στην πολυγλωσσία*. Πρακτικά Ημερίδας του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου, Τμήμα Εφαρμογών Ξένων Γλωσσών στη Διοίκηση και το Εμπόριο και της Αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελλάδα, 19.10.2007, Ηγουμενίτσα.
- Μπατσαλιά, Φ., 2000. «Η συμβολή της θεωρητικής κατάρτισης στη εκπαίδευση των μεταφραστών», στο Φ. Μπατσαλιά (επιστ. επιμ.) *Περί Μεταφράσεως – Σύγχρονες Προσεγγίσεις*, 13-22, Αθήνα: Εκδόσεις Κατάρτι.
- Μπατσαλιά, Φ. & Ε. Σελλά-Μάζη. 1997. *Γλωσσολογική προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης*. Αθήνα: Εκδόσεις «Ελλην».
- Συμβούλιο της Ευρώπης, 2001. *Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο αναφοράς για τη γλώσσα: εκμάθηση, διδασκαλία, αξιολόγηση*, Cambridge: Cambridge University Press.

Για τη συγγραφέα:

Η Φρειδερίκη Μπατσαλιά, καθηγήτρια στο Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο του Αμβούργου Γερμανική Φιλολογία (1981 Magister Artium) και Γλωσσολογία (1985 Dr. Phil.). Κατά τα έτη 1981-1986 και 1988-1991 διδάξε στο Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου. Από το δε

μετάφρασμα, το οποίο θα είναι εναρμονισμένο με τις μορφοσυντακτικές, σημασιολογικές, πραγματολογικές και υφολογικές συμβάσεις που διέπουν στη γλώσσα - στόχο το συγκεκριμένο είδος κειμένου.

1986 μέχρι σήμερα διδάσκει στο Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τα επιστημονικά της ενδιαφέροντα και οι δημοσιεύσεις της αφορούν τη γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία της μετάφρασης (15 άρθρα και 2 μονογραφίες) και ζητήματα διγλωσσίας και εκμάθησης ξένων γλωσσών (21 άρθρα και 3 μονογραφίες).